

*School for Teachers
Училище за учители*

ОЧЕРЦИ ЗА ЛЮБОВТА И ЖЕНИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ ОТ XX ВЕК (Едно различно домашно от една вечна ученичка)

Борислава Иванова Грозева

Професионална гимназия по туризъм „Иван П. Павлов“ – Русе

Резюме. Това е един кратък (твърде кратък) очерк, представяне на българските поетеси от XX век. Тази област подлежи на изследване и всъщност не е разкрила своите тайни. А нима някога женските тайни ще бъдат разкрити? Женствеността в нейната нежна сила, женското начало като форма на живот и бъдеще – поетесите на XX век поставят много въпроси, дават страшни и чувствени изповеди, подготвят литературата за нейния разцвет. Готови ли сме за тях? Готови ли сме за техните пътища и истини? Този очерк е само мъничка част от света на българската поезия, излязла от перото на жените на XX век.

Ключови думи: любов; жена; поезия; XX век

*„В избора на професия и на брачен партньор
никой не трябва да се меси!“*

Атанаска Грозева

За следващите думи – „виновна“ е майка ми. Онази, святата, чистата – жената, която ми даде живот... И неведнъж, а сто пъти ми даде живот – чрез поезията, с която ме откърми, чрез силата на едно женско начало – помъжко от на всеки горд войн... Едни стихове от „Дидактично“ на Станка Пенчева ми остави да помня и предавам в наследство. Как можех да знам, че тия стихове ще останат завет и обещание на поколения? Как можех да знам, че тази поезия, с която бях закърмена, ще бъде толкова дълбоко свързана с мен – като зрънца кислород в кръвта, като плазма, като нерождено дете, като сянка на Еньовден... И днес, станала учител по наследство, като тежък, кръвен данък – аз разказвам в часовете по интереси на моите ученици за жените – смелите, силните, истинските – господарките на себе си и на литературата от XX век (събраната информация в следващите редове е кратък очерк, използван за създаване на уроци за клуб по интереси в областта на литературата „Новите будители“ 2020 г. при ПГТ „Иван П. Павлов“ – Русе).

*От всичко, което бих искала да ти кажа,
избирам, дъще, едно: Бъди горда! Горда бъди!
След всяко падане — ставай!
Иначе ще те смажат зли хора или беди.
Даваш ли — не пресмятай! Губиш ли — не съжaliaвай!
За всичко плащай сама!
Не се срамувай, ако от тебе лъвица не става —
свое достойнство има и мравката на тази земя.
Не бой се от нищо —
ни от съдбата, ни от себеподобния враг.
Каквото и да се случи — гордостта
ще изправя главата ти като железен гръбнак.*

„Дидактично“, Ст. Пенчева

Вечното послание от майката към дъщерята, вечната връзка чрез кръв и душа — кротко постигната чрез словесно завещание — урок, преподаден в безвремието (няма конкретизиран повод, има само майчин завет). Едно вечно виждане в бъдещето на най-свидното, една грижа чрез думи, намек за неизбежен край (сякаш е нужно да се избере най-важното за казване и завещаване, защото няма време за много послания)... Любовта към детето над всичко вижда достойното човешко продължение, без значение от неговото величие (...Не се срамувай, ако от тебе лъвица не става — /свое достойнство има и мравката на тази земя...) — всеки детски страх от това да бъдем достойни продължители на своите корени, е изместен от изначална обич, която не признава и не се кланя на величие — търси само достойнство! Утеха и кураж („Не бой се от нищо...“) — послание, което всяка дъщеря трябва да получи...

Най-истинските — до кръв — следи в поезията на XX век са оставени от това женско начало на поетеси, докоснали родната читателска аудитория до безмилостна болка, до страшна самота, до силата на изборите от гордост... Най-човешкото, най-женското, най-вечното — като утроба за стиховете на новото време. Това е поезия на силни жени, доказали се сами, плакали сред нищото като самотници и дръзнали да римуват сълзите си.

*Искаш с теб да останем добри познати.
Как да разбирам това?
Длани, които до болка се стапяха слети —
да се здрависват едва?
Погледи, дето до дъно се пиеха жадни —
леко да се поздравят?
Устни, които се пареха безпощадни —
дружески да си мълвят?*

*Не, ний не можем да бъдем добри познати.
Няма среда в любовта.
Бяхме най-близки... Затуй отсега нататък
ще сме най-чужди в света.*

Блага Димитрова, „Добри познати“

Изборите в личния живот, безумната емоционална вихрушка, издигането, паданията, самотите, любовите – те са неразривно свързани за жените на XX век. Онези, силните, които са познали себе си от дъното до върховете, които (съвсем не феминистично) издигат своето крехко женско начало в силната личност на новото време: Блага Димитрова (2.01.1922 – 2.05.2003), Станка Пенчева (9.07.1929 – 27.05.2014), Миряна Башева (11.02.1947 – 12.07.2020).

Безспорен връх в българската литература е поетесата политик Блага Димитрова. Целеустремена и дълбока душевно, Блага изважда най-страшните човешки кътчета от мрака и ги учи на обич. Тя е онази, която ще зададе най-философските, а и най-смели и истински белостишни въпроси: „Как земята не умря от кръвоизлив?“ („Оризиви зърна“, *Нам – Дин*, 1967 г.)... И пак тя ще знае цената на прошката, измерима с най-простичкото чудо на сътворение: „На всички дни прощавам, заради деня на нашата среща...“ („Мигове“, *Хайфон*, 1967 г.). Щедра и реалистична, поетесата черпи сили и вдъхновение от житейски опит и нови, дръзки разбирания за времето, света, хората. Както сама пише в романа „Лавина“: „Диря се оставя, когато се върви по неутъпкано“. Още като ученичка започва да пише, а перото ѝ е верен другар през годините, когато завършва гимназия, славянска филология, защитава дисертация в Москва, занимава се с обществена, творческа и редакторска дейност в България, а по-късно и като политик. Няколко стихосбирки, сред които „Светът в шепя“, „Обратно време“, „Жена“ и др., предшестват първия роман на Димитрова „Пътуване към себе си“. За тази творба, поетесата черпи идеи и вдъхновение от строежите в Родопите, където пребивава известно време. Всъщност този период от живота ѝ е сякаш подготовка за нейното зряло бъдеще. Поезията на Блага Димитрова е въпросителна и търсеща – силно изразено в стихотворението „Рана“:

*Всяка моя нова рана
е едно отворено око,
през което аз поглеждам,
за да видя
в нова и по-ярка светлина
света необозрим*
Куба, 1965 г.

През същата година темповете на развитие в поетичната образност на поетесата стават дръзко задълбочени, не открито търсещи, а вътрешно преоткриващи. Димитрова познава света в неговите многообразни и културни разноцветни палитри през 50-те и 60-те години, като вероятно най-гръмко отеква в творчеството ѝ срещата с „Виет-Нам“... Именно там, сред празнотите в себе си, поетесата ще се сблъска с военните действия в Северен Виетнам, ще обикне до болка и руините, и отломките от бъдеще, но и човешината и културата. Влюбена в страната и хората, Блага ще отрази и съдбите им, и местата, оставили белези в съзнанието ѝ... И едно момиче – навярно, това момиче остава най-важното в живота и душата на поетесата: Ха.

В своя реалистичен женски модел на ограбеност тя ще даде на българската литература „Пустини“:

*Бях родена да обичам
и обичана да бъда.
Но животът ми премина
без любов почти.
Затова съм всепрощаваща
и не обвинявам
голите пустини,
които прекосявам.
Само ги запитвам
с поглед удивен:
– За какви ли градини
сте били родени?*

Куба, 1963 г.

Отломки от нещо бленувано и чакано – разбито като сърцето на лирическата героиня, пустинята е символен мираж на онези градини, за които е била родена. Въпреки общоприетата представа за липса на живот Блага Димитрова превръща празното и пусто пространство на пустинята в извор на прошка. Вероятно е допустима препратка към библейските пророци, чиято нужда за изписване на божиите заръки е да се изолират и заживеят пустинно-отшелнически. Съвпадение, или не – пребиваването на поетесата в Родопите, отразено в „Пътуване към себе си“, също има сходен контекст. Призванието по рождение не е обвързано с последвалата реалност, но навярно това именно е Пътят към познание, към Бог, към себе си. В своите две основни значения пустинята символизира или първичния хаос, или безплодна ширнала се повърхност, под която трябва да се търси именно Действителността. И ислямът – вторият символен аспект, придобива смисъл чрез написаното от Абдул Карим ал-Джили: „Извън дома Му, хо-

рата бродят из пустинята...“ (Речник на символите, Жан Шевалие, Ален Геербрант, стр. 270). В творчеството на Димитрова не само пустините са символ на търсене, на ограбеност, на липса, дори на безплодие. Тази пустинна същност символизира непълното женско начало, непълноценната женственост, която е прикована към страданието, за да намери единственият възможен път – към прошка, към мир и спокойствие, към душевна или телесна плодовитост, и единствен възможен начин да достигне себе си и да открие правилната си половина.

Също така, с едно кратко изречение, ще създаде кармична приемственост с най-святата родствена връзка чрез творбата „Бащин завет“. Новаторско и нелогично – стихът е само ред, стихът е едновременно незавършен, и едновременно казва всичко и е едно съвършено цяло. Бащата е натоварен с мисията на най-достойния облик на кръв, дом и начало. В този единствен ред липсва край – „зареждане“ е като изначална модернистична визия за електричество, което черпи сили от света и Космоса, но не може да бъде изчерпано. Мълчанието като символ на мъдрост и сила е първичен облик на мъжкото начало, на водещ дух, на обединяващ елемент. Така, в безкрайни циркулиращи семейни стойности, мъжкото начало зарежда и се презарежда с достойнство – бащата в духовен и кръвен смисъл, става единствен достоен кръвен приемник на бъдното.

Мълчание, заредено с достойнство.

София, 1966 г.

Краят на 60-те години бележи нов силен етап от личностното и творческото развитие на Блага Димитрова. Преживяла много промени, открития, извисявала се сред успехите, познала самотата, разочарованието и себе си, поетесата прекрачва женската красива зрялост на четиридесетте години, изплетени от търсене, пустинност, опрощаване... Събира своите оризови зърна като безценен звезден амулет срещу празнотата („Едно притежавам със сигурност – нищото“ – „Оризови зърна“, Нам – Дин, 1967 г.). В този тъжно-красив разцвет на женственост и сила, на всепрощаваща истинска същност, поетесата достига новите висини, с които ще остане завинаги в най-любимите и искрени поетични мигове на българското женско перо чрез стихотворенията „Да бъдеш жена“ и „Тихият вик“. Сякаш „Да бъдеш жена“ е началото на една чувствена вътрешна битка, поставяща въпроси към всички жени, показваща с тънички сигнални стрелки празнотите на всяка една женска душа (огледало на телесността и ранимостта). Болката като необходимост е послание, което превръща женствеността в свръхдарбата на продължението, на космическия безкрай. Най-страшното според поетесата е липсата на болка в нейния женски вид – липсата на

женственост и липсата на болка са приравнени по смислово единство с безплодието. Всяка една болка е нужна за завършване на пълния цикъл на женственост. Тук жената е едновременно реалистично и баладично продължена чрез смисловия контекст на болките, принадлежащи единствено на женското начало. Тази творба е обобщеното докосване до женствеността, силата да бъде разкрита нейната слабост, гордостта от истинската, болезнена женска същност:

*Да бъдеш жена – това е болка.
Когато ставаши девойка – боли.
Когато ставаши любима – боли.
Когато ставаши майка – боли.
Но най-непоносима на земята
е болката да си жена,
непознала всички тия болки
до една...*

Хисаря, 1965 г.

И тук, в този женски разцвет, познал безвремието и пустошта, познал силата и слабостите, смело описал ги на хартия – в живота на поетесата ще навлезе Йордан Василев – любим, съмишленик, творчески и професионален другар, спътник докрай. Йордан е по-млад от Блага с 13 години, които се стопяват във вселената на открити търсения, която ги свързва. В края на 1967 г. Василев и Димитрова свързват своите пътища в един, а свидетели на бракосъчетанието са Елисавета Багряна и Тончо Жечев. Последвалите години бележат съвместния им път с рожби: издават заедно книгите „Младостта на Багряна“ и „Дни черни и бели“ (1975 г.), а от 1988 г. са активни дейци на Клуба за гласност и преустройство, по-късно – и в политиката.

Тази любов ражда най-голямото ЗАЕДНО, дори когато между буквите кърви една липса. Цялата земя е приравнена до майчинството. Само Блага Димитрова би се осмелила да приеме земята като свое дете. Преобръщането на представите за майката – земя като майка на всички, характерна до .сега в българската литература е новото, ЖЕНСКО начало, чрез което в центъра на космическото продължение стои единствено ЖЕНАТА: единствено тази женственост, възпята от поетесата по един нов, първичен и уникален начин, може да залюлее в скута си, да нахрани, стопли, защити дори земята – изначален женски инстинкт да разбуди майката, за да приласкае детето си... Тази липса придобива своя образ през 1969 г. в стихотворението „Тихият вик“, а всъщност, именно тази липса е и последното истинско и свято доказателство за любов между двамата:

*Ставаш майка не при раждане, а от рождение.
И от сън те стряска в тъмнините тих вик.
Сякаш плаче цялата земя, повита в облаци,
Ти да я накърмиш, стоплиш, защитиш с гръд.*

Виетнам, 1969 г.

Блага Димитрова и Йордан Василев нямат деца. От първия си брак Василев има син, обичан от двамата, но заедно те не придобиват тази радост. През 1967 г. поетесата осиновява Ха Тху Хоанг (българско име Ханна Хоанг Димитрова) от Хайфон, Виетнам. Тази стъпка прави след престоя си в страната, виждайки и отразявайки в своето творчество обстановката там (войната между Северен Виетнам и САЩ). Майката на Ха се съгласява да даде детето си, за да я спаси от бомбардировките, но всъщност, никога не се утвърждава законно попечителство. Блага и Йордан предлагат на Ханна да ги приема като чичо и леля. А в България Ханна е наричана „дъщерята на Блага“.

Димитрова и Йорданов остават заедно до нейната кончина през 2003 г. Той ще признае в последвали интервюта, че са имали щастлив и хармоничен съюз, а неговата любима му липсва всеки ден. Творецът политик работи по книгата „Блага – така я помним. Спомени за Блага Димитрова“ като съставител и редактор, излязла от печат три години след загубата на поетесата. През 28-ият ден на месец май 2017 година българските медии ще напишат, че литераторът и политик Йордан Василев се е събрал със своята голяма любов – Блага Димитрова.

Не е по силите ми радостта да те очаквам.

*

Любовта ми е несъразмерна със този тесен свят.

*

Какво щастие да бъдем във нещастieto заедно.

*

По трепета любовен, аз тълкувам строежа на вселената.

Из „Мигове“, Хайфон, 1967 г.

Любовта и женствеността на поетесата Блага Димитрова завинаги определят новото начало на женската сила в българската литература. Нейното име се изписва със златни букви на множество награди с национално и международно значение. А от всяка буква... Капе кръв. Платена с болка... Защото – да бъдеш ЖЕНА, значи да боли...

Поетесата Станка Пенчева е свързващото звено между основите на женското начало, дадени от Блага Димитрова към разцвета на женствеността на българската литературна сцена. Родена е на 9 юли 1929 година в Сливен. Това

е важно, защото българската поетеса на новото време често и завинаги ще се свързва с родния си град. Родена в семейство на земеделец и домакия, Станка ще обича безумно баща си, който всъщност често отсъства – заради службата. Високите изисквания на майката и строгото ѝ отношение, ще я превърнат в избягван образ в творчеството на поетесата. Но женствеността ще се скрие и разгърне в тази своя нужна образност чрез майчинството и най-свидното: ДЪЩЕРЯТА!

Първите писмени сведения за поетесата се градят на писмата до баща ѝ. За първи път в детския вестник „Изгрев“ са отпечатани и нейни творби през 1941 – 1942 г. В централния печат за първи път излиза творчеството ѝ през 1946 – 1947 г. Още преди да завърши руска филология в Софийския университет, започва работа в БНР (на сайта на БНР под заглавното „Архивен фонд“ има статия за поетесата, съдържаща записи с нейни рецитали, разговори, интервюта, озаглавена: „Ние напразно се боим от самотата, тя е нашата свобода“).

Първата си стихосбирка – „Пълнолетие“, издава на 23 години, а след това е приета радушно в Съюза на българските поети и писатели. Членува в Съюза на българските журналисти и Съюза на преводачите в България, а също така пътува много из страната, изнася и самостоятелни авторски рецитали. Близка до хората, Станка Пенчева е поетеса от и за народа, от и за женствеността. Много може да се разкаже за тази уникална личност, но интересен е преходът между нея и нея: близостта към общочовешкото, близостта с любовта, близостта с природата и селото... Тук съществен факт е първият ѝ брак с Климент Цачев – завършил след 13 години с една голяма, истинска любов: дъщеря ѝ. Както сама казва Пенчева: „Следва 20 години самота и 25 написани книги, последва късен брак, пак смърт, земетръс“.

За Станка Пенчева като за откриващата истинската обич – онази, която през години на преходи приема себе си като личност, имаща... Себе си! Разводът е трудна крачка, особено в тези години, но смелостта и дързостта на поетесата я превръщат в символ на своето време. Самотата е осмислено послание на хаоса и битието, искащи жертва за истинската радост. Краят на този трънлив път е изписан с името Георги Бурмов. Чрез последната любов Станка Пенчева преоткрива смисъла на земното битие и любов, отричайки по необходимост миналото – не защото не е обичано, а защото се доказва като неверен път:

*Сега
аз бих възняла
не първата любов ...
...Сега аз бих възняла
оная, безпощадната,
отчаяната, закъснялата.
За нея няма място пазено –*

тя трябва да руши и да прегазва,
да оскърбява и да бъде оскърбявана...
Не стъпва тя по напрат и тинтява –
върви през кал,
през остри кремъци,
върви –
защото страшно бърза времето,
защото идва най-голямата раздяла...
От тъмен огън разлюляна цялата,
върви –
и дирята ѝ свети кървава...
Не първата възпявам аз,
не първата..

На любовта е писано да е експресионистична – разрушаваща и даваща живот, кървава и огнена – противно на очакванията, според които младежкият трепет е огън, поетесата показва недвусмислено, че огънят няма години, а точно време. Тук „страшната раздяла“ не е изписана по смисъл на отделяне на душите, а по смисъл на смърт. Закъснялата е онази, която е предопределена, а не онази, която закъснява. Подобно Блага Димитрова – и тук трябва да се измине пътуването през пустошта – дали пустини, или време – то е предначертано и нужно, за да се достигне хармонията на битието и истинската любов. И тук болката е нужна – трябва да останат кървавите следи, трябва да има оскърбяване, трябва да има рушене и прегазване – интересният момент е минаването през кал – като символ на мръсотията, на нечистото, калта предначертава не само тежкия път, но и изправянето от дъното, бунтът на чистата, жадна за обич душа сред оскверненото до мръсно битие. Дирята „свети“, макар и „кървава“ – кръвта, като аналог на божите рани, на пречистване и нещо свято, се възвисява над всяка болка и рана и е извор на светлина – безукорен смислов аналог на живот! Въпреки всички допирни точки с експресионизма поетесата намира нов сюжет за тези стихове – тук любовта и бог са в единство, както и космическата предопределеност на двете души да са цяло, дори и да е в отложеното пространствено време. „Не първата“ е отрицание – повторено няколко пъти – не с цел да бъде поругано първото свято душевно съчетаване, а да се подчертае верният път и избор. Това е поетесата на своето време, която ще дръзне да прави избор, да признае, че не е правилен, и да покаже пред света верния – онзи, който е предначертан въпреки времето.

Важен момент в творчеството на поетесата е пребиваването в село Воденичене – любовта към природата, към онова, което дава себе си на света и расте. Тези години ще влязат в разказите на журналиста Румен Стоичков за вечния спомен за прекрасната селска къща и творчество – плодовито като земята.

Тогава българската жена ще получи най-страшно и силно признание за себе си чрез творбата „Никой мъж не би се сетил...“

*Никой мъж не би се сетил
ръка да ви целуне,
мои селски сестри,
както правят по градовете.
А вашите ръце са най – добрите:
векове тоя народ сте люлели,
носили „девет месеца под сърце
и три години на ръце“ –
както в песните сте го изпели...
... Биографията ви може да се прочете
направо върху ръцете –
нежни за косицата на детето,
за мотиката – корави...
...Целуват я само пръстта и дъждовете,
слънчогледите ѝ стават на крака...
... Тази ръка благославя всичко,
което нашата земя ражда.*

Подобно на Блага Димитрова, инициацията към зрялост и пълноценност преминава през пустинното безвремие или през тихо селско битие – Станка Пенчева е онази, която ще премине през селото, оставяйки там и себе си, и дом, и любов. От нейния отшелнически поход остават само плодове, както и признателност към понесения кръст: пред ръцете на жената, на селската жена, пред лицето на труд и майчина люлка. Кратко и категорично, поетесата отсича, че целувка на тази ръка (като форма на любов и внимание) е дадена от дъждовете и пръстта – на земната сила на живот в образ на дъжд и на земната смърт в аналогия с пръст и земя – приемане. Природата и майчиното, женско начало са ясно конкретизирани и застъпени като мотиви в текстовете на поетесата. Друг текст, популярен чрез музиката – „Нека бъде твоята есен“, подчертава нотките на природа, женственост и закъсняла любов. Темите са взаимно свързани в творчеството и в пряко взаимодействие с живота на Станка Пенчева:

*Не можях да бъда
твоята пролет:
друг окърши клоните нацъфтели.
Не можях да бъда
твоето лято:
друг се къпа*

*в реките гореци и бели.
Нека бъда твоята есен!
Ще тежа във ръцете ти, златна и зряла,
ще се стича в сърцето ти моята сладост
и кръвта ти ще стане
вино есенно, младо.
Дрехата си ще ти постилам
като жълта, затоплена шума
и укротена, и намилвана,
до теб ще лежа безшумно.*

Природата влиза в хармония с лирическата героиня и я предопределя като единно цяло – женското начало и сезонната стихийност на природния кръговрат. Пролетта, като символ на младост и невинност е осквернена чрез начупените клонки, лятото – превзето чрез потапянето в чистите води на женствеността (кръщение или инициация от моминство към женственост?) е утолен копнеж по любовта, което оставя само спомен, но не и реалност и продължителност. Есента, като сезон, е настояща плодовитост и предвещание за смърт. В тази творба заема мястото на истинската, реалната, но и символичната женственост и зрялост, готова да даде плодове на своята същност – от виното, стичащо се по сърцето (божията кръв и благодат), до постланата дреха – символ на дом и цялост, символ на грижа и единство.

Зад любовта – закъсняла, но истинска, стои и писмото изповед, стихотворението, единство с единствената – продължилата женската линия, майчината любов във времето: Дъщерята. Това послание е не само в „Дидактично“, а и в „И пак на дъщеря ми“, където женското е символно издържано с тунел – като тунел на раждане, тунел на минало и бъдно... Но и като тунела, видян по пътя към незримото, поетесата представя този нов път като път към друг свят, към космическото си начало, от което няма връщане. Описан като нещо странно и далечно, този път не може да прекъсне връзката между двете кръвно свързани женски начала – като с лишена от време и земна смърт пъпна връв, те са в способност да се свържат отново – чрез плазма, силово поле, светлина – и отново да са заедно, за да се прехвърли спомен и сила от едната на другата, от майка на дете. Свърхсилното женско и първично майчино чувство е пряк диалог с „Тихият вик“ на Димитрова, където майката би защитила и нахранила дори земята. Така продължението и началото се сливат в единност – майка и дете към безкрая: „НЕ СИ САМА!“ – едничко послание! (единствено и кратко опровержение на собствения белег „сиротство“).

От всяко свое пътуване
все ти носех по нещо — да те зарадвам,
да усетиш дъха на далечините.
Как обичах завръщането,
прегръдката ни по летища и гари,
разговорите до среднощ...
Този път,
от най-далечното свое пътуване
няма нищичко да ти донеса.
Само — болка и сиротство,
само — заглъхващ спомен за лицето ми,
за гласа, за облака от любов,
с който те обгръщах...
Никога
няма да узнаеш
за най-странното мое пътуване.
Но ти си мислиш,
че някъде все пак ме има,
че те виждам,
че в страшен за тебе час
ще се сгъстя в плазма,
в силово поле,
в светлина —
и ти ще се усетиш несломима.
И не сама.

Тук двадесетият век достига апогей на своята женска чувственост и сила. Най-светлото доказателство за връзката между Пенчева, любовта и природата в нейните плодовитост и животворност е творбата, донесла цветна сянка и буря над българската душевност. Сравнените душа с цвете и буря с любов и докосване остават истински символи на женственост както в телесен, така и в духовен, чувствено-емоционален аспект. Неповторима, авторката сравнява чувството на отхвърленост в любовта с природната стихия, която поразява сърцевината на цветето (символ на плодовитост и женственост). За Пенчева няма непостигнат връх, както и за Димитрова: качеството и първичността в женската ѝ стихия са единствени и недостижими в този красив период на съзряване на литературата на XX век:

Всяко цвете,
всяка тревичка жива
са обърнати към небето —

беззащитни и доверчиви.
Протягат се листите
като длани,
разтваря се цветът
до сърцевината:
да поемат росата чиста,
и дъжда, и топлината,
и ласката на ветровете –
и всичко, което им праща
доброто небе,
Небето.
И когато от облака черен и страшен
градушката забие –
те нямат време да се уплашат,
няма къде да се скрият.
Протегнали малки длани,
беззащитни и доверчиви,
те падат смачкани, покосени,
неразбрали, че ги убиват...
... Като цвят се обръщам към тебе,
мое неме,
разтварям се до сърцевината:
ако искаш, дай ми обичта и доброта си,
ако искаш –
удари ме в самото сърце,
щастливото,
преди да разбере, че ме убиваш...

В годината, в която от този свят си отиде Миряна Башева, аз ще спомена няколко кратки неща за нея: първо, че тя е наричана „хулиганката на българската литература“, и второ, че тя го е заслужила – дръзка, неукротима, до болка и до безмилост истинска: Миряна е чудото на своето време, дописала историите и стиховете на големите преди нея, оставила куп въпроси за гадаене на онези след себе си. Вихрушка от дързост и красота, Башева е осакатен, лишен от бащинство корен, познал висотата да бъдеш винаги готов за предизвикателствата на живота. Родена през 11 февруари 1947 г. в София, тя е журналист, поет и писател, дъщеря на своето време и всъщност точно тя пише своето време. И не само... С горено от обич сърце, тя оставя на литературата в периода от XX до XXI век невероятните си стихове – много от които станали песни.

В отговор на Стефан Цанев и неговото дръзко и лично:

*Къде бях тази нощ? При коя жена?
Помня устните само и две колена.
Помня „Стига! Устните ме болят!“.
Помня устните си, спящи на гръд.
Помня как зад гърба ми тракна врата,
помня вятъра, издухващ нощта.
Помня пустите улици, помня празната длан.
И вървах като просяк, от банкери обран.*

Миряна пише:

*Къде бях тази нощ?
И в чии ръце?
Помня устните само до моето сърце.
Помня дланите – дебнеци нежни и зли.
Помня: „Още, всичко да те боли!“.
Помня как по гърба ми се стичаше дъжд –
не беше друго. Не плачеше мъж.
Помня дълго прощаване.
Помня краткия път.
И заспах като котка...
самотна до смърт.*

Телесност и заблуда, желания и страст, характерни за своето ново и дръзко време... Миряна знае цената си и таланта си, тя е готова да влезе в словостишен дуел, дори и на шега. А всъщност започва да пише едва на 23 – 24 години. Тя, дръзката, женствена осанка в разцвета на века и на своите години, ще създаде от женското начало истинската женска същност – онази, без грим, без гримаси, защото...

*Горделивите –
ние –
не питаме никога.
В резултат –
емболия
от сподавени викове.*

*Няма за нас лекарства!
Няма противоядия.
Мълчаливо, но царствено
умираме. Млади.*

*(Моя гордост и бич мой,
мразен, неминуем,
как да кажа „обичам“?
Може някой да чуе!)*

*Горделивите –
ние –
живеем от болката.
Ех, понякога пием
един за друг.
Толкова.*

Реализъм и битие се преплитат в женска гордост и несломимост, няма „обичам те“, няма нежни слова... Всяко нещо си има своите сили, всяко нещо е лишено от символизъм и опростено до истинската човешка същност. Миряна е просто човек, дръзнал да бъде себе си сред свят от личности, които търсят своите идеални образи. Значим е не само животът, а и болките, любовите, липсите... Поетесата изгражда сянка на необяснимост и тайнственост около личния си живот, но за едно е категорична – голямата ѝ любов, Рангел Вълчанов. Също като нея – неукротим, дързък, непокорен, Рангел е част от битието на Миряна в едно значително време. Определян е като влюбен в самата любов... Обичал много пъти, разделял се много пъти, Рангел не само обича своята Башева, но въпреки разделите им той остава близък с нея до смъртта си. За неговата загуба Миряна – след известно затишие – ще напише и ще помоли да бъде публикувано посмъртното „Вид отново годен за любов“ – едно от най-страшните и искрени лични послания, писма, изповеди в литературата на новото време. Познало и чувството на любов, познало и страшната загуба, това произведение е обещание за нова среща – отвъд всяко битие, отвъд всяка земна и човешка преходност... А то... се сбъдва... Години по-късно, най-реалистичното – и по телесна смърт, и по душевна патология, загубата на Рангел ще донесе на българската литература онова стихотворение – неподвластно на смърт, онова обещание на близки души... Оная изповед за заедно... Нима друг, ако не една жена – знаеща и смърт, и самота, и себе си – би могъл да разкаже за своя огън на света в най-реалните му земни орбити, и нима има друг – ако не една жена, която да обича и след раздяла, която да носи белезите си и да обещае ВЕЧНОСТ?:

*Когато вече няма да те има
във вид, така удобен за любов –
ще отпечатат черното ти име
на белия тържествен послеслов...*

...И
само
аз
ще бъда
още
с теб.
Ще бъда с теб!
Сред тайнствения шепот
на докторско-латински диалект.
Край санитаря, който пуши в шепи
и чака да докарат нов ковчег.
...Това си ТИ...
Добре, де – нищо ново.
И жив съм те целувала – студен! –
Сега поне не си съвсем виновен;
не знаеш ТИ какво ми е на МЕН –
...ДУША В ДУШАТА – те целувам пак...
Изтръгват ме със сила от трупа ти.

...Дали съвпада пътят към отвъдното
със тоя, който тук ни е довел?
...Аз виждам и смъртта:
Като утроба –
там зреем.
...Не казвам, че си бил богоподобен.
Не казвам, че си бил благочестив...
Напротив – казвам (с много, много обич)
– ех, имаше си недобри черти...
Една добра на лоши сто да смятам –
пак взимам и едната, и стоте!
Обикнах и приех дори смъртта ти,
тъй както всяка друга част от теб!

И после... Знаеш по-добре от мене...
И аз ще легна тука – някой ден.
А после? Мога ли да се зачена,
ако не знам, че вече си роден?
Аз вярвам – ти отново ще поникнеш!
От кал... от прах... от кости...
Вярвам! Знаем.
И цялата Вселена ще извика:

„Добре дошъл, Адам!
Cherchez la femme!“

Ще бъде ден, каквито рядко има –
горещ, ала прохладен летен ден...
Начален ден на вечно слънчев климат,
известен още в древния Едем.
И не под ябълка, ами под орех
до теб за пръв път – пак – ще се допра.
И мигом от короната до корена
ще мине ток в жадуващата пръст.
Ще падне гръм. Ще трябва да се скрием
един във друг от дяволския дъжд.
И ти, попаднал в родните стихии,
ме правиш луда, както неведнъж...
Лъготиш: „Ама ние май се знаем?
Аз, санким, съм ви виждал и преди...“
Ах, мое скъпо дребно изкопаемо,
ти сам не знаеш колко си правдив!
И тъй нататък... Старата история:
душите се надувват с жаден нос
и под носа на бдителния орех
от две тела ще станем пак едно!
А засега...
Пази се – долу, в твойта
най-дълга зима. И бъди готов!
Не ме забравяй. Чакай ме! Ще дойда
във вид
отново
годен
за любов.

Твърде много може да се каже за поетесите на двадесети век. Твърде много са дали. Твърде много оставиха... Най-подире – Миряна... Незисследвана и плодотворна стихия от дързост и истинност. Опознаването на женското начало е често жестоко. Неподготвени сме за среща с чувственост и дързост, неподвластни на всякакво време и канони. Неподготвени сме ...

В своята книга „Дървото на живота“ Станка Пенчева пише: „Вече и аз мисля за това, за което пише моят Марк Аврелий: „Близко е времето, когато ще забравиш всичко, когато всичко ще забрави теб“. Според будизма човешките мъки били осем: раждане, старост, болест, смърт, раздяла на влюбени,

сблъсък с омразата, непостигнати желания, духовно съзряване. Като гледам, повечето ги познавам. Остават ми двете последни: духовното съзряване и смъртта. Второто поне е сигурно. Ще се въздържа от обобщението добър или лош е бил моят живот – това е вече друга тема. Ще кажа само: струва ми се, че наистина съм го изминала не „благодарение на...“, а „въпреки че...“. Дано наистина е така. Мисля си... Нима са само поетеси? Тези три жени, отдадени на любовта и живота, прозрели го в дълбоките смисли на битието и отвъд битието, дръзнали да изрекат на глас най-чувствените женски мисли – въпреки своето време и създавайки новото време... Нима са само поетеси, нима са само общественички? Сякаш са духовни, поетични жрици, проводници между истинското земно и женско космическо АЗ и онази суха трева, в която се пилеят сенките на жените от XX век. Поетесите бележат съзряването на българската женственост, но и съзряването на българската литература за нея...

Все пак това са просто очерци към едно по-различно домашно. Очерци, които поставят начало на нещо. Очертават фигури, но още не са готови за пълното възпроизвеждане. Докосват се до една сила и светлина, но още не са готови да намерят себе си в тях, не са готови да познаят контурите на душевността, любовта и истинската женска същност на неповторимата ЖЕНА НА XX ВЕК.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитрова, Б. (1980). *Пространства*, „Български писател.
Димитрова, Б. (1972). *Импулси*, Български писател.
Димитрова, Б. (1972). *Пътуване към себе си*, Народна младеж, ЦК на ДКМС.
Шевалие, Ж. & Геербрант, А. (1995). *Речник на символите*, Петриков.
Пенчева, С. (1979). *Избрана лирика*, Български писател.
Пенчева, С. (1986). *Многоликата*, Христо Г. Данов.
Пенчева, С. (1967). *Ябълковата градина*, Български писател.
Пенчева, С. (1982). *Недовършен свят*, Български писател.
Башева, М. (1992). *Сто години суета*, Факел.
Башева, М. (1997). *Ние сме безнадежден случай*, Христо Ботев.
Пенчева, С. (2008). *Дървото на живота*, Жанет 45.

REFERENCES

- Dimitrova, B. (1980). *Prostranstva*. Sofia: Balgarski pisatel
Dimitrova, B. (1972). *Impulsi*. Sofia: Balgarski pisatel
Dimitrova, B. (1972). *Patuvane kam sebe si*. Sofia: Narodna mladezh
Shevalie, Z. & Geerbrant, A. (1995). *Rechnik na simvolite*. Petrikov.

- Pencheva, S. (1979). *Izbrana lirika*. Sofia: Balgarski pisatel
Pencheva, S. (1986). *Mnogolikata*. Sofia: Hristo G. Danov
Pencheva, S. (1967). *Yabalkovata gradina*. Sofia: Balgarski pisatel
Pencheva, S. (1982). *Nedovarshen svyat*. Sofia: Balgarski pisatel
Basheva, M. (1992). *Sto godini sueta*. Fakel
Basheva, M. (1997). *Nie sme beznadezhden sluchay*. Sofia: Hristo Botev
Pencheva, S. (2008). *Darvoto na zhivota*. Sofia: Zhanet 45

**ESSAYS FOR LOVE AND WOMEN OF BULGARIAN POETRY
FROM THE 20TH CENTURY
(A DIFFERENT HOMEWORK FROM AN ETERNAL
SCHOOLGIRL)**

Abstract. This is a short visit (too short), a preview of the 20th century's poetry women. This is a secret place of expedition and learning. But can we ever actually find and understand the secrets of the woman? Femininity in its tender power, the feminine beginning as a form of life and future - the poetesses of the 20th century are asking many questions, giving some terrible and sensual confessions, prepare literature for its flowering. Are we ready for them? Are we ready for their roads and truths? This work is just a little piece of the world of the Bulgarian poetry, created by a woman's feather of the 20th century.

Keywords: love; woman; poetry; 20th century

✉ **Borislava Ivanova Grozeva**

Teacher in Bulgarian Language and Literature
"Ivan P. Pavlov" Vocational School of Tourism
4, Lipnik St.

Ruse, Bulgaria

E-mail: bgrozeva@abv.bg